कोशी प्रदेशको आर्थिक अवस्था, लगानी सम्भावना र चुनौती

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ कोशी प्रदेश

बैशाख १२, २०८२

बिषय सुची

१ राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा कोशी प्रदेशको क्षेत्रगत हिस्सा

२ कोशी प्रदेशको अर्थतन्त्रमा तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरू

३ कोशी प्रदेशमा लगानीका लागि हाल महत्त्वपूर्ण क्षेत्रहरू

४ कोशी प्रदेशमा उच्च सम्भावित लगानी परियोजनाहरू र क्षेत्रहरू

५ लगानी आकर्षणमा कोशी प्रदेशमा देखिएका चुनौती र समस्याहरू

६ कोशी प्रदेशको आर्थिक वातावरण सुधारका लागि लिन सकिने कदमहरू

७ कोशी प्रदेशमा लगानी सम्मेलनका लागि नीतिगत सुधारहरू

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा कोशी प्रदेशको क्षेत्रगत हिस्सा, आर्थिक वर्ष २०८०/८१

कृषि वन र मत्स्य पालन	२१.६
खानी र उत्खनन	१२.६
उत्पादन	२१.५
बिजुली ग्यास स्टीम र वातानुकूलित आपूर्ति	२२.२
पानी आपूर्ति, ढल निकास; फोहोर व्यवस्थापन र उपचार गतिविधिहरू	१६.९
निर्माण	१८.५
थोक र खुद्रा व्यापार मोटर सवारी साधन र मोटरसाइकलहरूको मर्मत	१०.३
यातायात र भण्डारण	१२.७
आवास र खाद्य सेवा गतिविधिहरू	१४.८
सूचना र सञ्चार	१६.७
वित्तीय र बीमा गतिविधिहरू	९.१
घर जग्गा गतिविधिहरू	१२.६
व्यावसायिक, वैज्ञानिक र प्राविधिक गतिविधिहरू	९.४
प्रशासनिक र समर्थन सेवा गतिविधिहरू	७.१
सार्वजनिक प्रशासन र रक्षा अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा	१५
शिक्षा	१५.६
मानव स्वास्थ्य र सामाजिक कार्य गतिविधिहरू	१७.२
कला, मनोरञ्जन, अन्य सेवा गतिविधिहरू, र रोजगारदाताको रूपमा घरपरिवारका गतिविधिहरू, अविभाजित सामान र सेवाहरू, उत्पादन गतिविधिहरू	१७.२
समग्र	१५.८

स्रोत: राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय

कोशी प्रदेशको अर्थतन्त्रमा तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरू

यो विश्लेषणमा कोशीको जलविद्युत, कृषि, पर्यटन, औद्योगिक विकास र व्यापार, मानव पूँजी र शिक्षा तथा स्वास्थ्य का क्षेत्रहरूलाई नयाँ तथ्याङ्क, क्षेत्र-विशेष तथ्यांक र अन्य प्रदेशहरूसँग तुलनासमेत विस्तारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

जलविद्युत:

प्राकृतिक सम्पदाको शक्ति र ऊर्जा अर्थतन्त्रको आधार

कृषि:

उर्वर भूमि, विशेष बाली र मूल्य शृङ्खलाको सम्भावना

औद्योगिक विकास र व्यापार:

विराटनगरको आधार र रणनीतिक स्थान

पर्यटन:

विश्वव्यापी हिमाली पहिचान र सांस्कृतिक विविधता

मानव पूँजी:

युवा जनशक्ति र सीपको सम्भावना

शिक्षा तथा स्वास्थ्य:

बिराटनगर, इटहरी तथा बिर्तामोडलगायत हबको रुपमा विकास हुनसक्ने

कोशी प्रदेशमा उत्पादनमुखी उद्योगहरूको सङ्ख्या

- **जुट उद्योग:** मुख्य रूपमा झापा र मोरङमा केन्द्रित, कोशीका जुट उद्योगहरूले देशको ९९.७% जुट उत्पादन गर्छन्, जसको वार्षिक उत्पादन १०,१७५ मेट्रिक टन छ। कोशी प्रदेश बाट आ.व. २०७९/८० मा रु. ३ अर्ब ५८ करोड बराबर जुट निर्यात पनि भएको छ ।
- **चिया प्रशोधन उद्योग:** इलाम, झापा, र पाँचथरमा अवस्थित यिनले वार्षिक १९,५४३ मेट्रिक टन चिया उत्पादन गर्छन्, जुन देशको ९७.६% चिया आपूर्तिको हिस्सा हो।
- **दुध प्रशोधन उद्योग:** आर्थिक बर्ष २०७९/८० अनुसार कोशी प्रदेशले ५ लाख १०, हाजार ३० मेट्रिक टन दुध उत्पादन गर्छ, (देश को १९.५%)। यो प्रदेश को छुर्पी, विश्व प्रख्यात छ।
- **सिमेन्ट र निर्माण सामग्री उद्योग:** १४ वटा, मुख्य रूपमा उदयपुर र सुनसरीमा। यिनले वार्षिक १.५ लाख मेट्रिक टन सिमेन्ट उत्पादन गर्छन्, जुन देशको २२% सिमेन्ट आपूर्ति हो।
- **वस्त्र र अन्य उत्पादन:** १५० वटा, जसले कपडा, जुत्ता, र घरायसी सामग्री उत्पादन गर्छन्। यिनको वार्षिक उत्पादन मूल्य २ अर्ब रुपैयाँ छ।
- **रासायनिक र अन्य उद्योग:** १५ वटा, जसले साबुन, प्लास्टिक, र रासायनिक मल उत्पादन गर्छन्।

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ - कोशी प्रदेश

कोशी प्रदेशको उत्पादनमुखी उद्योगहरूको तुलनात्मक लाभ

कोशी प्रदेशको उत्पादनमुखी उद्योगहरूले प्राकृतिक स्रोत, भौगोलिक अवस्थिति, र मानव संसाधनमा आधारित निम्न क्षेत्रमा तुलनात्मक लाभ राख्छन्

प्रचुर प्राकृतिक स्रोत

रणनीतिक भौगोलिक अवस्थिति

कम लागतको श्रम शक्ति

कृषि आधारित उद्योगको बलियो आधार

औद्योगिक करिडोरको स्थापित संरचना

विविध उत्पादनको सम्भावना

कोशी प्रदेशमा लगानीका लागि हाल महत्त्वपूर्ण क्षेत्रहरू

कृषि प्रशोधन: मूल्य अभिवृद्धि र निर्यातको सम्भावना

- सन् २०२३/२४ को तथ्याङ्कअनुसार, नेपालको कृषि, वन, र माछा पालन क्षेत्रको कुल स्थूल मूल) रु. १२,१६,६४८ छ, जसमा कोशीको योगदान रु. २,६२,३१६ (२१.५%) रहेको छ।

दुग्ध उत्पादन र छुर्पी निर्यात:

- कोशीमा उत्पादित छुर्पी (को ठूलो हिस्सा डग च्यु को रूपमा निर्यात हुन्छ। सन् २०२३ मा नेपालले १,३४६ मेट्रिक टन डग च्यु निर्यात गरेको थियो, जसको मूल्य रु. २.५३ अर्ब छ

अलैँची प्रशोधन र निर्यात:

- कोशी प्रदेशले नेपालको अलैँची उत्पादनको ९०.८% हिस्सा ओगट्छ, जसले नेपाललाई विश्वको चौथो ठूलो अलैँची उत्पादक बन्न ठूलो भुमिका खेल्छ।

चिया प्रशोधन र निर्यात

- कोशी प्रदेश नेपालको चिया उत्पादनको मुख्य केन्द्र हो। झापा, इलाम, पाँचथर, धनकुटा, र तेह्रथुम जिल्लाहरूले राष्ट्रिय चिया उत्पादनको ९६.७% हिस्सा ओगट्छन्, जसमा झापा र इलाम प्रमुख छन्।आर्थिक बर्ष २०७९/८० अनुसार कोशी प्रदेशले १९,५४३ मेट्रिक टन चिया उत्पादन गर्छन्, जसमध्ये ११,६४८ मेट्रिक टन (मूल्य रु. ६.९८ अर्ब) काँकडभिट्टा नाकाबाट निर्यात भएको छ।

कोशी प्रदेशमा लगानीका लागि हाल महत्त्वपूर्ण क्षेत्रहरू

जूट प्रशोधन:

- कोशीले १०,१७५ मेट्रिक टन उत्पादन गर्छ, जुन देशको ९९.७% हो।

अदुवा प्रशोधन

- नेपाली अदुवाको उच्च तेल मात्रा र सुगन्धका कारण भारत, खाडी राष्ट्रहरू, र युरोपमा माग छ। तर, टुक्रे खेती, मानकीकरणको अभाव, र प्रशोधन पूर्वाधारको कमीले चुनौती थपेका छन्।

मकै प्रशोधन:

- कोशीमा मकै प्रमुख बाली हो, जसको उत्पादन उदयपुर र झापामा केन्द्रित छ। आर्थिक बर्ष २०७९/८० मा १.५ लाख मेट्रिक टन मकै उत्पादन भएको छ।

पर्यटन: प्राकृतिक, सांस्कृतिक, र साहसिक सम्भावनाको उपयोग

- धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन
- प्राकृतिक पर्यटन
- कृषि पर्यटन (एग्रो-टुरिजम)
- साहसिक पर्यटन

कोशी प्रदेशमा उच्च सम्भावित लगानी परियोजनाहरू र क्षेत्रहरू

- कृषि-लजिस्टिक्स र यातायात: मूल्य श्रृंखला सुदृढीकरण
- चिस्यान भण्डारण आयोजनाहरू: कृषिजन्य व्यवसाय प्रवर्दन
- सुनसरी-मोरङ औद्योगिक करिडोर: औद्योगिक विस्तार र नवप्रवर्तन
- पर्यटन पूर्वाधार: व्यावसायिक लगानी अवसरहरू
- उत्पादन र प्रशोधन क्षेत्रहरू: औद्योगिक सम्भावना

लगानी आकर्षणमा कोशी प्रदेशमा देखिएका चुनौती र समस्याहरू

- संरचनागत आर्थिक असन्तुलन र औद्योगिक क्षेत्रको कमजोर योगदान
- बजार माग र आपूर्ति शृङ्खलामा अवरोध
- जनशक्ति अभाव र युवा पलायन
- पर्यटन क्षेत्रमा संरचनागत र गुणस्तर सम्बन्धी चुनौती

लगानी आकर्षणमा कोशी प्रदेशमा देखिएका चुनौती र समस्याहरू

- पूर्वाधार र भण्डारण सुविधाको अभाव
- औद्योगिक लगानीमा नीतिगत र प्रशासनिक अवरोध
- बजार पहुँच र बजारीकरणको अभाव
- परम्परागत उद्योगको संकट र अनुसन्धानको अभाव

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ - कोशी प्रदेश

लगानी आकर्षणमा कोशी प्रदेशमा देखिएका नीतिगत समस्याहरू

- प्रदेशको सीमित स्वायत्तता र शासन प्रभावकारितामा कमी
- सीमित कर स्वायत्तता र राजस्वमा सङ्घीय निर्भरता
- कर दोहोरोपन र नीतिगत असंगति
- भूमिको प्राप्ति र प्रशासनिक ढिलाइ

लगानी आकर्षणमा कोशी प्रदेशमा देखिएका नीतिगत समस्याहरू

- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन को कार्यान्वयनमा अवरोध
- नीतिगत प्रोत्साहनको अपर्याप्त कार्यान्वयन
- खुला सीमाना र अवैध व्यापारको प्रभाव

कोशी प्रदेशको आर्थिक वातावरण सुधारका लागि लिन सकिने कदमहरू

कोशी प्रदेशको आर्थिक वातावरण सुधार गर्न सङ्घीय, प्रादेशिक, र स्थानीय सरकारहरू बीच समन्वयात्मक पहल आवश्यक छ। यहाँको प्राकृतिक स्रोत, रणनीतिक अवस्थिति, र औद्योगिक सम्भावनालाई उपयोग गर्न नीतिगत सुधार, पूर्वाधार विकास, र लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ।

सङ्घीय सरकारले गर्नुपर्ने सुधारहरू

- प्रदेश स्वायत्तता र अधिकार हस्तान्तरण
- कर राजस्वको हिस्सा वृद्धि र एकीकृत कर प्रणाली
- प्रशासनिक प्रक्रिया सरलीकरण र एकद्वार सेवा प्रभावकारी बनाउने
- नवीकरणीय ऊर्जा र औद्योगिक पूर्वाधारमा लगानी
- अनौपचारिक आयात नियन्त्रण

प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सुधारहरू

- औद्योगिक पूर्वाधार र आर्थिक करिडोर विकास
- व्यापारिक मार्ग र (Trade Logistics) को विकास
- कृषि प्रशोधन उद्योगको प्रवर्द्धन
- प्रतिस्पर्धी वातावरण र व्यावसायिक संस्कार निर्माण
- युवा पलायन रोक्न अवसर सिर्जना
- प्रादेशिक औद्योगिक लगानी कोष स्थापना

स्थानीय सरकारले गर्नुपर्ने सुधारहरू

- साना व्यवसायीलाई अनुसन्धान र बजारीकरण सहयोग
- व्यवसाय दर्ता र सञ्चालन प्रक्रिया सरलीकरण
- उच्चस्तरको स्वास्थ्य, शिक्षा, र सहरी पूर्वाधार
- प्रतिस्पर्धी वातावरण र व्यावसायिक संस्कार निर्माण
- पर्यटकीय गन्तव्यको प्रचारप्रसार र सौन्दर्यीकरण

तीनै तहका सरकारबीच समन्वय र संवाद मञ्च स्थापना

स्थायी संवाद मञ्चको स्थापना: सङ्घीय, प्रादेशिक, र स्थानीय सरकारबीच व्यावसायिक जगतसँग नियमित संवादका लागि स्थायी मञ्च स्थापना गर्नुपर्छ। सन् २०२४ मा कोशीमा सङ्घ-प्रदेशबीचको संवाद न्यून छ, जसले नीति कार्यान्वयनमा असंगति ल्याएको छ। यो मञ्चले राजस्व प्रशासन, व्यवसाय सहजीकरण, र वैकल्पिक समाधानहरूको मूल्याङ्कन गरी तत्काल समाधान लागू गर्न सक्छ।

संयुक्त लगानी र सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP): तीनै तहका सरकारले संयुक्त लगानी र PPP मोडलमार्फत औद्योगिक पूर्वाधार, रसद केन्द्र, र व्यापारिक मार्गहरू निर्माण गर्नुपर्छ। सङ्घीय सरकारले स्वीकृति प्रक्रिया सरल बनाउनुपर्छ, र प्रादेशिक/स्थानीय सरकारले स्थानीय सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्छ।

कोशी प्रदेशमा लगानी सम्मेलनका लागि नीतिगत सुधारहरू

- व्यवसाय दर्ता र नियमन प्रक्रियाको सरलीकरण
- विदेशी मुद्रा सटही र लगानी सम्बन्धित नियमहरूको सुधार
- जग्गा प्राप्ति र वन क्षेत्र उपयोगको सहजीकरण
- विशेष आर्थिक क्षेत्र (एसईजेड) को प्रभावकारी नीति
- औद्योगिक व्यवसाय ऐनको संशोधन र प्रादेशिक अधिकार
- व्यापारिक मार्ग र लजिस्टिक्स विकास
- सूचना प्रविधि र चौथो पुस्ताको औद्योगिकीकरण
- प्रतिस्पर्धी र पारदर्शी वातावरण
- युवा जनशक्ति र शिक्षा-स्वास्थ्य सम्बन्धी सुविध

कोशी प्रदेश सरकारले अगाडी सारेका परियोजना

Sector	No. Of Projects	Total Investment Amount (Cr)
Agro-Industry	6	3451.75
Agro-Processing	8	346
Energy	3	277
Tourism	15	3598.52
Transport Infrastructure	10	2918
Cement Manufacturing	1	3200
Solid Waste Management	2	60
ICT	2	47
Hotel/Hospitality	2	350
Transport Manufacturing	1	300
Urban Infrastructure	2	578
Total	52	15126.27

कोशी प्रदेशका प्रमुख परियोजना

Project Name	Sector	Amount(Cr)
Green Hydrogen & Chemical Fertilizer Project	Agro-Industry	3200
Udayapur Clinkar Project	Cement Manufacturing	3200
Kankai-Illam-Sandakpur Podway	Transport Infrastructure	2500
Murkuchi-Limchungbung-Halesi Pod Way	Transport Infrastructure	1200
Chaurikharka Chedingma Cable Car	Transport Infrastructure	500
Koshi Podway Project	Transport Infrastructure	500
Biratnagar Multipurpose Commercial Complex	Urban Infrastructure	480
Tourism Infrastructure of Barju Taal	Tourism	428

धन्यवाद

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ
स्थापित वि.सं. २०२२
नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ - कोशी प्रदेश

INSTITUTE FOR GOVERNMENT & PUBLIC AFFAIRS

Sahaj
Partner for innovations in agricultural markets